



Közszolgálati Nemzetközi Képzési Központ

Biztonsági tanulmányok

Dr. Gazdag Ferenc

Oktatási segédanyag

Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2013.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Postacím: 1581 Budapest, Pf.: 15.
Cím: 1101 Bp., Hungária krt. 9-11.,
Telefon: +36(1)432-9000
Web: www.uni-nke.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638



A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Tartalomjegyzék

1. A biztonsági tanulmányok fogalomköre	3
A biztonság modern értelmezése.....	3
A biztonságiasítás / szekurizáció (securitization)	5
Biztonság és védelem	5
2. A biztonságot veszélyeztető tényezők osztályozása	5
Eredet	6
Méret	6
Hatókör.....	7
Fokozat	7
Kihívás vagy kockázat	7
Fenyegetés	8
Válság	8
Konfliktus	8
Háború	8
3. Nemzetközi szervezetek és a biztonság.....	9
Az ENSZ	9
Viták az ENSZ reformjáról	10
A Millennium Development Goals	11
Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)	11
A NATO politikai céljai	12
A NATO működése	12
Az Európai Unió.....	13
Lisszaboni Szerződés	13
Az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete -EBESZ	15
A Párizsi Charta	15
A Független Államok Közössége (FÁK)	15
A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete	16
A Sanghaji Együttműködés Szervezete.....	16
4. A biztonságpolitika belső intézményei.....	17
Kormány.....	17
Törvényhozás	17
A Honvédelmi Tanács	18
A Köztársasági elnök	18
Bírói hatalom.....	18
A Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság	18
A védelmi bizottságok.....	18
Magyar Honvédség	19
5. Fegyverzetkorlátozás és leszerelés	19
6. Korszakunk kihívásai	21
Gazdasági kihívások.....	21
Globális kihívások.....	22
Urbanizáció	23
A terrorizmus.....	23
Információs biztonság	24

1. A biztonsági tanulmányok fogalomköre

A biztonságpolitika azon politikai célok, stratégiák és eszközök összessége, amelyek egyik oldalról a béke megőrzését, a háborúk megakadályozását szolgálják, másik oldalról viszont tartalmazza a fenyegetések és veszélyek elleni fellépéshez, az ország megvédéséhez szükséges feltételek megteremtését.

A biztonsági tanulmányok területe a szervezett emberi közösségek (államok), valamint az államok által létrehozott nemzetközi rendszer vizsgálata. A biztonság további vonatkozásai (egyének, állampolgárok, kisebbségek, technikai, természeti jelenségek, stb.) más diszciplínák területére tartoznak.

A biztonsági tanulmányok, mint fiatal diszciplína az általános politikatudomány része. Relatíve új fogalom, széleskörű elterjedéséről a második világháború után beszélhetünk. A biztonsági tanulmányok interdiszciplináris jellegű tudományok, amelyet a nemzetközi tanulmányok, a politikatudomány, a jogtudomány, a hadtudomány, a történelemtudomány, s a közgazdaságtudomány határolnak.

A biztonság modern értelmezése

A biztonságpolitikát hosszú ideig jobbra a katonai biztonság szinonimájaként használták. Modern értelmezése azonban jóval túlmegy a katonai biztonság fogalmán, s magában foglal más területeket is.

A. A katonai biztonság vizsgálata az államok fegyveres támadó és védelmi képességeinek, valamint egymás szándékait illető vélekedéseinek kétszintű elemzése. A katonai szektorban megjelennek a korábban ismert realista elemek, vagyis hogy itt az állam legfőbb célja a területének és lakosságának a védelme. A legnagyobb fenyegetést ebben a szektorban a status quo-val elégedetlen államok jelentik. A katonai szektorban a biztonság egyre inkább kooperatív jelleget ölt annak érdekében, hogy az államok kölcsönösen növeljék a bizalmat, és megakadályozzák az agressziót.

B. A politikai biztonságot érő fenyegetések alatt mindenekelőtt az államokat meghatározó elv, a szuverenitás veszélyeztetését értjük. A szuverenitás szempontjából minden olyan kihívás létfenyegetést jelenthet, ami egy kormány legitimitását és nemzetközi elismerését megkérdőjelezi. A politikai biztonság vizsgálata az államok, kormányzati rendszerek és ezeket legitimáló ideológiák szervezeti stabilitásával foglalkozik. Belső felépítésüknél és egyediségüknél fogva a politikai szektorban az államok természetesen nem egyformák, a biztonságot összességében az állam intézményeinek működőképessége jelenti. A poszt-bipoláris korszak nemzetközi biztonságára nézve legnagyobb kihívását éppen politikai intézményeik elégtelen működése, gazdasági nehézségeik, vagy az etnikai konfliktusok miatt összeomló államok jelentik.

A politikai biztonság értelmezését meglehetősen bonyolulttá teszi, hogy a 21. század elején a szuverenitásnak több, új jellemzője alakult ki. A tradicionális állami szuverenitáson túl például az Európai Unióban a szuverenitás megosztása a gyakorlat. Számos Európán kívüli államban a szuverenitás az állami és nem állami szereplők (magánhadseregek, vallási frakciók stb.) között oszlik meg.

C. A gazdasági biztonság területe a társadalom jólétéhez és az államhatalom elfogadható szinten tartásához szükséges erőforrásokhoz, pénzeszközökhöz és piacokhoz való hozzáférés garantálása. A szektor egyre szélesedő terjedelme miatt a gazdasági szektorban a legnehezebb

egyértelműen meghatározni az állam biztonságát fenyegető tényezőket. Világos azonban, hogy a nemzetközi gazdasági folyamatokban, illetve az államadott gazdaság külkapcsolataiban keletkezhetnek olyan zavarok, amelyek negatívan hatnak az összes többi szektorra. A 21. század elején a gazdasági biztonság ugyanúgy átalakulásban van, mint az eddig uralkodó liberális gazdasági filozófiák, de konvencionálisan a gazdasági biztonság alatt az élet minden aspektusát átható globális gazdasági rendszer zavartalan működésének a fenntartását értjük.

D. A társadalmi biztonság a nyelv, a kultúra, a vallási és nemzeti identitás, valamint a szokásrend elfogadott formáinak elfogadható fejlődési feltételek melletti fenntartásával foglalkozik. E szektorban a különböző minták és motívumok alapján szerveződő közösségek önazonossága, és annak megőrzése a cél. Ha egy állam nyelvét, elnevezését, vagy bármely más, az önazonosságát alkotó elemeit kérdésessé teszik, úgy a társadalmi biztonság kérdéseiről van szó. Ha egy államon belül az etnikai vagy vallási összetétel változik, különösen, ha ez beavatkozás nyomán történik, úgy ez is a társadalmi biztonság fenyegetéseként jelenthet meg. Ennek a kérdésnek különösen azokban a térségekben van különleges jelentősége, ahol a terület, etnikum, nyelv és vallás határai nem esnek egybe, s ahol a vallás, illetve kultúra politikaformáló szerepe erős. A társadalmi biztonság esetében pl. létfenyegetést jelenthet az etno-territorializmus („akié a föld, azé az etnikum”), egyszerűen kifejezve az etnikai tisztogatásnak az európai történelemben gyakran alkalmazott eljárása, 1991 után pedig a délszláv háborúból jól ismert jelensége. A társadalmi biztonság fogalomköréhez tartozik a migráció jelensége is. A nyugati, fejlett társadalmakban a bevándorlók hiányzó integrációja, az ún. „párhuzamos társadalmak” kialakulása okoz problémát.

E. A környezeti biztonság vizsgálata a helyi és planetáris bioszféra, mint minden egyéb irányú emberi tevékenység létfenntartó rendszereinek fenntartására irányul. A környezeti szektor nyilvánvalóan a környezetvédelmi problémák miatt jelenthet biztonsági kihívást. A természeti környezetben végbement bármilyen változás közvetlenül érinti az emberek életfeltételeit. A környezeti problémák kezelését korlátozza, hogy hatásuk nem mindig érzékelhető rövidtávon, valamint az, hogy a probléma okozója sok esetben nem egyezik annak kárvallottjával. Gondot jelent továbbá, hogy a mindennapos politikai gyakorlat sok esetben nem számol a környezetszennyezés súlyos hosszú távú következményeivel.

A környezeti szektorban mikro- és makroszinten egyaránt van vonatkozási tárgy, az egyes fajok védelmétől a bolygó egészének a megőrzéséig. A környezeti biztonság kérdése az olajtermelés, az olajszállítás, a vízelosztás, az édesvíztartalékok, a környezetszennyező nagyvállalatok, a fenntartható növekedés, általában a fenntarthatóság és még sok más konkrét terület.

F. Az információs biztonság új, de gyors ütemben kibontakozó terület a biztonsági tanulmányokban. Az informatika korszakunk leggyorsabban fejlődő ágazata. A 21. század elején az államok és a társadalmak működése gyorsuló ütemben a számítástechnikára épül, ideértve sok más mellett a közigazgatás, a nemzetgazdaság, a pénzügyi rendszer és a védelem területeit is. Az információs biztonság (angolul: cyber security, magyarított változatban: kiberbiztonság) terén a kihívások elsősorban az informatikai és telekommunikációs hálózatok, valamint a hozzájuk kapcsolható kritikus infrastruktúra vonatkozásában jelentkeznek. Fokozott veszélyt jelent, hogy a tudományos és technológiai fejlődés szinte mindenki számára elérhetővé vált eredményeit egyes államok, vagy nem-állami (akár terrorista) csoportok arra használhatják, hogy megzavarják az információs és kommunikációs rendszerek, kormányzati gerinchálózatok rendeltetésszerű működését. Az ilyen támadások eredetét és az előidézők szándékait nehéz felderíteni.

Az információs biztonság tartalmi körülhatárolása ugyanúgy nehézségekbe ütközik, mint minden fejlődésben lévő, kialakuló rendszer esetében. Legáltalánosabban azt mondhatjuk, hogy a kiberbiztonság azon eszközök, politikák, biztonsági koncepciók, biztonsági garanciák, irányvonalak, kockázat kezelési módszerek, cselekvések, képzés, gyakorlatok, biztosítékok és technológiák összessége, melyek felhasználhatóak arra, hogy megvédjék az informatikai környezetet, a szervezetek és a felhasználók javait. A szervezetek és felhasználói javak magukba foglalják a csatlakoztatott számítástechnikai eszközöket, személyzetet, infrastruktúrát, alkalmazásokat, szolgáltatásokat, telekommunikációs rendszereket és a tárolt, vagy továbbított információk egészét a kibertérben (számítógépes környezetben). A kiberbiztonság arra törekszik, hogy biztosítsa és fenntartsa a szervezetek és egyéni felhasználók vagyona elleni biztonsági kockázatokkal szembeni megfelelő védelmet.

A biztonságiasítás / szekurizáció (securitization)

A biztonságpolitika egyik alapvető kérdése az, hogy mitől válik egy szakterületi kérdés biztonsági problémává? A tradicionális értelmezés szerint a biztonság a túléléssel kapcsolatos. Egy olyan helyzettel, amikor valamilyen ügy az államra nézve létfenyegetésként jelenik meg, az állam vagy annak képviselői pedig rendkívüli intézkedésekhez folyamodnak. A biztonság tehát az erőalkalmazás legitimálásának kulcsa. Amikor egy politikus a „biztonságot” emlegeti, vagyis biztonságiasít egy kérdést (szekurizáció), ezzel lényegében jogot formál arra, hogy bármely szükséges eszközt megragadjon a fenyegetés megakadályozására. A biztonságiasítás folyamatában a korábban esetleg a politikától távol álló kérdés előbb átpolitizálódik, majd átbiztonságiasodik, s az állami cselekvések prioritásrendjében az első helyekre kerül. A folyamat létezik fordított előjellel is, ebben az esetben az adott kérdés deszekuralizálódhat, azaz lekerül a biztonságpolitikai vizsgálat napirendjéről.

Biztonság és védelem

A köznapi szóhasználatban a két rokonértelmű kifejezést gyakran szinonimaként használják. Annyiban feltétlenül joggal, hogy mindkét fogalom széles terjedelmű és elemeik bonyolult kapcsolatrendszerben állnak egymással, így elkülönítve nem is vizsgálhatók. A szélesebb terjedelmű a biztonság fogalma, amelynek egyik legfontosabb alkotó eleme a védelem, de ezen kívül más tartalmakkal is rendelkezik (pl. jogi, információs, technológiai, környezeti, stb.) A biztonság legszélesebb értelemben egyaránt vonatkoztatható egyénekre, emberi közösségekre, államokra és nemzetközi rendszerekre. Konkrét értelmezését mindig valamely érték, illetve annak veszélyeztetése határozza meg. A védelem viszont olyan tevékenységek sorozata, amely épp a biztonságosnak tekintett állapot fenntartására, megteremtésére, fejlesztésére irányul.

2. A biztonságot veszélyeztető tényezők osztályozása

Eredet

Származás szerint a negatívan ható jelenségek természetes vagy mesterséges eredetűek lehetnek. A természeti jelenségek által előidézett katasztrófák, természeti változások (tűzhányók kitörése, föld- és tengerrengés, gyors éghajlati változások, hatalmas esőzések, árvizek, pusztító szél- vagy hóviharak stb.) javarésze ugyanis az emberi társadalmak tevékenységétől függetlenül keletkezik, s következményeiket az emberiség létrejöttétől napjainkig többé-kevésbé kiszolgáltatott módon elszenvedti. A természeti katasztrófák megelőzésére és elhárítására, az utólagos kárkezelésre minden ország (sőt néhány nemzetközi szervezet is) szakosított szervezeteket és intézményeket tart fenn. Vagyis a természeti jelenségek által keltett kockázatok a biztonságpolitikának egy nagyon speciális területét képezik. Ami miatt mégsem zárható ki teljesen e terület biztonságpolitikai vizsgálata, az elsősorban amiatt van, mert napjaink technológiai fejlődése lehetővé teszi, hogy a hadviselő felek a természeti környezetet a háborús céloknak megfelelően megváltoztassák. A környezeti háború alatt elsősorban a légkör, a csapadék és az éghajlati tényezők megváltoztatását értjük, amelynek során az alkalmazó fél súlyos természeti katasztrófák és környezetszennyezések okozójává válhat.

Az ENSZ keretei között született meg a „Környezeti hadviselés tilalmáról szóló 1976. évi New York-i egyezmény”. Az Európai Unió pedig 2008-ben fogadta el az úgynevezett Javier Solana–Benita Ferrero-Waldner féle jelentést, amely a globális kihívások egyik legfontosabbikának tekintette a klímaváltozást. A jelentés szerint a klímaváltozás egy sor területen (termőföld-, víz-, élelmiszerhiány, tengerszint emelkedés, sarkvidék jegének olvadása, stb) okoz visszafordíthatatlan változásokat, amelyek nyomában súlyos gazdasági, társadalmi és más konfliktusok keletkezhetnek.

Méret

Méretük szerint a kihívások lehetnek globálisak, kontinentálisak (azaz egy földrészre korlátozottak), regionálisak/szubregionálisak és lokálisak. Egy világháború értelemszerűen globális méretű fenyegetés az emberiség biztonságára nézve, ahogyan sokat ugyanide sorolják az 1986-os csernobili reaktor felrobbanása után kialakult helyzetet. Hasonló megfontolásokból a nukleáris fegyverekre vonatkozó tárgyalások is globális vonatkoztatásúak. A globális méretű kihívások esetében érdemes azonban megkülönböztetnünk, a klímaváltozáshoz hasonlatos globális kihívásokat, azoktól a biztonságot veszélyeztető tényezőktől, amelyek különböző helyszíneken való előfordulásuk gyakorisága, s nem a mindenkire kiterjedő érintettség miatt nevezünk globális kihívásnak (pl. illegális migráció, terrorizmus).

A másik végpontra lokális jellegűnek kell tekintenünk azokat a jelenségeket, amelyek nem lépnek túl egy-egy állam határain. Az első világháború után mesterséges alakulatként létrehozott Jugoszláviában 1991 után kitört ún. délszláv háborúkat például ide sorolhatjuk. Bár a szövetségi állam széthullását kísérő katonai konfliktusok, majd az új államok (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Macedónia, Koszovó) megalakulása élénk nemzetközi figyelmet, helyenként heves reagálásokat, sőt Koszovó esetében nemzetközi fegyveres intervenciót is eredményezett, mégis azt kell mondanunk, hogy döntően egy lokális méretű, belső konfliktusról volt szó. A fegyveres konfliktusok különféle szakaszai során ugyanis a felek egyike sem kívánta a hajdani jugoszláv külső határokon változtatni.

A két fenti eset közé sorolhatók a regionális jellegű kihívások. A Nemzetközi Duna Bizottság hatásköre például a folyó hajózhatóságának biztosítása. A létrehozó egyezményben

tagországok vállalják, hogy a Duna országukban elhelyezkedő szakaszát hajózható állapotban tartják folyami és a megfelelő szakaszokon tengeri hajók számára; elvégzik a szükséges karbantartási munkákat és fejlesztéseket a hajózási feltételek biztosítása érdekében, és nem akadályozzák a Duna hajózásra alkalmas csatornáin a hajózást. A part menti országokat tömörítő szervezet ennél fogva megvizsgál minden olyan kérdést, amely e feladat teljesítését bármilyen szempontból akadályozza.

A biztonságot veszélyeztető kihívások között számos olyan is akad, melynek méreteit korántsem olyan könnyű eldönteni, mint az első pillantásra tűnik. A terrorizmust például ma általánosan a globális kihívások közé sorolják. A fenyegetés konkrét vizsgálatai és az elemzések eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a világ terrorcsoportjainak túlnyomó többsége napjainkban is a „nemzeti terrorizmus” kategóriájához tartozik, vagyis csupán lokális szinten tevékenykedik.

Hatókör

Hatókörük alapján a biztonságot veszélyeztető tényezők a vizsgált állam esetében vagy belsők, vagy külsők. Egy országon belül jelentkezhetnek belső feszültségek, válságok, fegyveres felkelések, polgárháborúk, illetve a többségi társadalmakkal együtt élő etnikai, vallási kisebbségek elleni különféle fellépések. Jogi szempontból mindezek az adott állam belső problémáihoz sorolódnak. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi jog két egymásnak ellentmondó elemet tartalmaz. Az egyik a szuverenitás tradicionális értelmezése (befelé korlátlan, külső vonatkozásban pedig a többi hatalom szuverenitása korlátozza), amelyből logikusan következik a belügyekbe való be nem avatkozás tilalma. A kérdés most már az: mi történik, ha a nemzetközi közösség úgy ítéli meg, hogy egy szuverén állam képtelen szuverenitását érvényesíteni az ország teljes területén, vagy pedig úgy, hogy a szuverén hatalom a társadalom egy részét ilyen vagy olyan módon diszkriminálja. Az előbbire a működésképtelen államok példáját hozhatjuk fel (Szudán, Afganisztán, Irak), míg az utóbbira klasszikus eset Koszovó példája 1998-99-ben. Az utóbbi esetben a nemzetközi jognak ugyancsak részévé vált humanitárius jog került ellentétbe a belügyekbe való be nem avatkozás tilalmával, s a Szerbiában élő albánok humanitárius jogainak védelme érdekében a NATO fegyveres erővel lépett fel. A nemzetközi szabályozás elvei, a nemzetközi intézmények gyakorlata, valamint a tagállamok értelmezése mindmáig mély megosztottságot mutat ebben a vonatkozásban.

Fokozat

A biztonságot veszélyeztető tényezőket vizsgálhatjuk fokozatosságuk, illetve intenzitásuk alapján is. Eszerint beszélhetünk kihívásokról vagy kockázatokról, feszültségek vagy fenyegetésekről, válságokról, konfliktusokról és háborúkról. A felsorolás egyúttal egy intenzitási sorrendet is mutat az egyszerű esettől a súlyosabb/bonyolultabb irányába.

Kihívás vagy kockázat

A két legáltalánosabb kategória. A kockázat meghatározatlan eredetű, tárgyú, intenzitású és kimenetelű kihívás. Megléte növeli az instabilitást, a bizonytalanság érzetét. A kihívás vagy kockázat egy olyan állapot meghatározása, amely egy közösséget (államot) fenyegető, negatív hatású esemény eshetőségét hordozza magában. Minden biztonságpolitikai elemzés a kihívások és kockázatok számbavételével kezdődik. A nemzetközi biztonsági tanulmányok

szakirodalmában a kockázat fogalmát gyakran azonosítják a veszély kifejezéssel is. Minden kockázatnak létezik egy passzív (egy kedvezőtlen eshetőség kialakulása) és egy aktív dimenziója (egy kockázatos lehetőség tudatos kalkulálása). A kihívásokra és kockázatokra kockázatkezeléssel válaszolhat a közösség (állam), amely a kockázatpotenciál csökkentését jelenti kármegelőzéssel, vagyis a várható negatív esemény bekövetkezési valószínűségének csökkentésével (prevenció), illetve kárcsökkentéssel, a kárhatás horderejének ellensúlyozásával (korrekció).

Fenyegetés

A fenyegetés eredetében, céljában, intenzitásában és végcélját illetően meghatározható kihívás. A feszültség eltérő érdekek alapján kialakult véleménykülönbség különböző államok és államcsoportok között. A feszültség akkor jelentkezik fenyegetésként, ha párosul az államhatalom erőforrásait (lakosság, gazdasági, katonai és technológiai potenciál), vagyis az úgynevezett offenzív képességeket maga mögött tudó agresszív szándékokkal.

A hidegháború befejeződése, illetve a Szovjetunió szétesése után a feszültségek/fenyegetések karaktere radikálisan megváltozott. A változás két legfontosabb eleme, hogy a feszültség/fenyegetés tárgyaivá, így az ezzel szembeni védelemé is, elsősorban a személyek és objektumok váltak, s nem annyira az országok területe, továbbá, hogy a fenyegetés hordozói egyre gyakrabban a biztonság ún. nem állami szereplői.

Válság

Válsághelyzetek a feszültségek olyan eszközökkel történő növelésével jönnek létre, amelyek még a katonai fenyegetés szintje alatt maradnak. Mind az egyes államokon, mind a nemzetközi rendszeren belül latens konfliktusok tömege található, amelyek jobbra egy-egy konkrét esemény hatására éleződnek ki, megnövelve az erőszak alkalmazásának lehetőségét. A válság kialakulásához, illetve elmélyüléséhez ugyanakkor számos különböző elem együttes megléte szükséges. Mély válság akkor szokott kialakulni, ha két vagy több szereplő között a vita tárgyát illetően feloldhatatlan ellentmondás áll fenn, ha e vita egzisztenciális, vagy annak tekintett érdekeket érint, ha a konfliktus megoldásához nem áll a felek rendelkezésre elégséges idő, ha a válság kezelésére/megelőzésére irányuló erőfeszítések sikertelenek, illetve ha a felek között fennáll a háború lehetősége.

A Földközi tenger keleti medencéjében fekvő sziget, Ciprus esete klasszikusnak tekinthető példa a válság fogalmára.

Konfliktus

A konfliktusnak több definíciós szintje van. Mint alapvető kategória magában foglalja legalább két félnek (államnak, vagy államcsoportnak, szervezeteknek) egymással szembenálló álláspontját a nemzeti értékekre és érdekekre (függetlenség, önrendelkezés, határok, terület, lakosság) vonatkozóan egy adott időintervallumban, valamint a felek azon szándékát is, hogy a vitát a saját javukra döntsék el.

A legközkeletűbben elfogadott definíció szerint a konfliktus akaratérvényesítés erőszakos eszközökkel. Ilyen esetekben olyan vita tárgyát képező ellentétként lehet meghatározni, amely érinthet kormányokat, területeket, vagy mindkettőt, és amelyben a fegyveres erő alkalmazása a két fél között halálos áldozatokkal is járhat. Bár az erőszakos érdekérvényesítés megítélése nem egységes a szakirodalomban, a Zbigniew Brzezinski által használt „alacsony, közepes és magas” intenzitású konfliktusok megkülönböztetése jól alkalmazható az erőszakkal is járó konfliktusok esetében. Amerikai szerzők gyakran használják a „nem háborús műveletek” formulát is ilyen esetekben.

Háború

A háború definiálásának legismertebb formulája, hogy az tulajdonképpen a konfliktusban érintett felek közötti politika folytatása, csak immár fegyveres eszközökkel. Carl von Clausewitz elhíresült definíciója még a 19. század elejéről származik, s bár a háborúnak azóta már tucatnyi más meghatározása is született, mégis ezt idézik a leggyakrabban. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy Clausewitz a háború kapcsán azért ragaszkodott a politika elsőbbségéhez, mert a háborút politikai döntés kérdésének tekintette. Ezzel szemben a nemzetközi biztonsági tanulmányok realista iskolájának képviselői szerint, akik a háborúk kapcsán szintén elismerik a politika elsőbbségét, a háború korántsem egy döntés, hanem a nemzetközi rendszer struktúrájának elkerülhetetlenül eredménye. A másik oldalon e definíció bírálói (a tudományág idealista vagy liberális iskolájának képviselői) elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy háborút nem a politika eszközeként, hanem a politika hibájaként kell felfognunk. A háborúban valamennyi részvevő számára klasszikus értelemben realizálódik a katonai tevékenység, amely során az érdekeit erőszakkal érvényesíteni szándékozó kezdeményező fél agressziót követ el. Az agresszió célja lehet egy másik állam szuverenitásának felszámolása, de irányulhat a célállam területének bizonyos, az agresszor számára jelentőséggel bíró részének elfoglalására és a támadó fél territoriális rendszerébe történő integrálására is.

3. Nemzetközi szervezetek és a biztonság

Az ENSZ

A nemzetközi szervezetek a 19. század végétől folyamatosan növekvő szerepet játszanak a nemzetközi biztonság alakításában. Az első világháború /1914-1918/ után létrehozott Népszövetség az első komoly kísérlet volt a nemzetközi béke fenntartására, azonban hatáskörök és belső ellentétek okán nem tudta célját megvalósítani. A második világháború (1939-1945) felállított Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) mind mandátuma, mind eljárásai tekintetében korrigálta elődjének hiányosságait.

Az ENSZ a második világháború utáni időszak legátfogóbb (taglétszáma 193), a nemzetközi béke és biztonság kérdéseiben legszélesebb körű mandátummal rendelkező kooperatív biztonság szervezete. Működésének két fő szervező elve a hatalmi egységre alapozott hatalmi túlsúly és a kollektív biztonság.

Az ENSZ-nek hat fő szerve van: a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács (BT), a Gazdasági és Szociális Tanács, a Gyámügyi Tanács, a Hágai székhelyű Nemzetközi Bíróság és a Titkárság.

A Közgyűlés az összes tagállam képviselőiből áll, s a tagállamok egyenként legfeljebb 5 tagú delegációval képviseltethetik magukat. A Közgyűlés bármely kérdést megvitathat, s határozatokat hozhat, amelyek azonban nem kötelezőek a tagállamokra nézve. Eddig a leggyakoribb vitatémák a nemzetközi béke és biztonság kérdéseit érintették, de a Közgyűlés figyelme mindinkább a globális kérdések (környezeti gondok, demográfia, fenntartható fejlődés) felé fordult. Itt döntenek a világszervezet költségvetéséről is. A közgyűlésben minden tagállamnak egy szavazata van.

A Biztonsági Tanács fő feladata a nemzetközi béke és biztonság megóvása, határozatait a tagállamok kötelesek végrehajtani. Eredetileg öt állandó (USA, Szovjetunió, Anglia, Franciaország, Kína) és hat nem állandó tagja volt. A kétévente megújított nem állandó tagok száma a világszervezet tagjainak növekedésével folyamatosan emelkedett 11-re, az állandó tagok közül pedig a Szovjetuniót Oroszország váltotta fel (1991). A BT eljárási kérdésekben egyszerű többséggel dönt, minden más kérdésben viszont a döntéshez szükséges szavazatoknak magukban kell foglalni az állandó tagok egyetértő állásfoglalását. Ezt a kívánalmat szokták helytelenül az állandó BT tagok vétőjogának nevezni. Az ENSZ eddigi

történetében a Szovjetunió élt leggyakrabban azzal a lehetőséggel, hogy a számára kedvezőtlennek ítélt döntéseket megakadályozza.

Amennyiben a Biztonsági Tanácsnak a nemzetközi rend helyreállítására vonatkozó határozatait az érintett felek nem hajtanák végre, úgy a BT elsősorban fegyveres erők alkalmazását nem kívánó - szankciókat alkalmazhat: gazdasági kapcsolatok, vasúti, légi, tengeri és hírközlési kapcsolatok megszakítása, embargó elrendelése. Amennyiben ezek hatástalanok, úgy fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantathat, amelyeket a nemzetközi béke helyreállítása szempontjából szükségesnek ítélt. (42. cikk). A szükséges fegyveres erőket a BT felhívására a tagállamok bocsátják rendelkezésre. A legnagyobb szabású ilyen hadműveletre 1991-ben került sor, miután Irak lerohanta Kuvaitot, s az USA vezette több százezres nemzetközi haderők helyreállították a miniállam szuverenitását. Az ENSZ élen jár a nemzetközi válságkezelésben, s a békefenntartó műveletek engedélyezésében és végrehajtásában is. E tevékenységében támaszkodik a nemzetközi biztonság fenntartásában érintett regionális szervezetekre (NATO, EU, FÁK,) és a tagállamok támogatására is. A békefenntartó műveletek skálája a megfigyeléstől a feleket szétválasztó békekikényszerítésig, illetve a konfliktus utáni komplex államépítésig húzódik.

A Gazdasági és Szociális Tanács feladata a tagállamok gazdasági, társadalmi, emberi jogi és kulturális együttműködésének hatékony elősegítése. A Tanács tagjait a Közgyűlés választja, s minden évben a tagok egyharmadát választják újra. A hatáskörébe eső területeken vizsgálatokat végez, jelentéseket készít, s ezek alapján ajánlásokat tesz a Közgyűlésnek.

A Gyámsági Tanács a nemzetközi gyámsági rendszerrel kapcsolatos kérdéseket vizsgálja. E testületnek különösen a gyarmati rendszer felszámolásának idejéig volt jelentős szerepe. Tagjai a gyámságot gyakorló államok, továbbá a BT állandó tagállamai, továbbá a Közgyűlés által ide delegált tagok.

Nemzetközi Bíróság. Ez ugyanúgy főszerve az ENSZ-nek, mint a Népszövetségnek volt.

Titkárság. Az ENSZ Titkársága a főtitkárból és a szervezet tisztviselői karából áll. A főtitkár /jelenleg a dél-koreai Ban Ki Mun/ a világszervezet első számú tisztségviselője, akit a BT javaslatára a Közgyűlés választ öt éves időtartamra. Részt vesz - rendszerint elnököl - az ENSZ főszerveinek ülésein, s évi jelentéseiből jól nyomon követhető a világszervezetnek a nemzetközi biztonságról vallott mindenkori koncepciója.

Az Alapokmányban külön fejezetek tárgyalják azt az eljárási rendet, amelyet a Biztonsági Tanácsnak és a tagállamoknak a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetén követniük kell. (VI-VII. fejezet).

Viták az ENSZ reformjáról

Az ENSZ egyik legfontosabb belső kérdése 1991 óta a szervezet reformja. Az ENSZ még mindig az 1945-ben létrehozott modell szerint működik, noha alapjaiban változott meg a világ képe. A Biztonsági Tanács állandó tagjait még mindig az öt egykori világháborús győztes ország adja, s a testületben Európa általában véve is túl van reprezentálva, hiszen az ötből három (Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország) állandó tag európai állam. Ezzel szemben nem jut állandó hely a BT-ben számos, napjainkra nagyhatalommá vált országnak, mint például a milliárdos lakosságú Indiának, az EU gazdaságilag legerősebb államának, Németországnak, vagy éppen az egykori másik háborús ellenfél, a mára szintén gazdasági szuperhatalom Japánnak. Nincs képviselve sem az afrikai, sem a dél-amerikai kontinens, noha az utóbbin Brazília - méretét, gazdasági és katonai potenciálját tekintve - megkerülhetetlen tényező. A 80-as évektől folyamatos viták tárgya a Biztonsági Tanács állandó tagjai létszámának növelése. Az ENSZ BT reformjára többféle elképzelés is született, azonban az

erről dönteni hivatott, 2005-ben összeült, a szervezet hatvanéves fennállását ünneplő csúcson nem tudott dönteni – elsősorban a BT jelenlegi tagjainak ellenállása miatt, akik nem kívánták feladni jelenlegi, aránytalanul erős pozícióikat.

A Millennium Development Goals

Az ENSZ 2000 szeptemberében tartott New York-i millenniumi közgyűlésén fogadták el az ún. Millennium Development Goals ("Millenniumi Fejlesztési Célok) programot. Ebben nyolc olyan területet határoztak meg, amelyeken 2015-ig látványos javulást kell elérni annak érdekében, hogy a megfelelően kezelhetőek legyenek a világ előtt álló legfontosabb problémák. A nyolc terület (éhezés, oktatás, nemek közötti egyenlőség, gyermekek és anyák egészségügyi helyzetének javítása, az AIDS elleni fellépés, a fenntartható fejlődés és környezetvédelem) egyfelől jelzi, hogy a világszervezet a globális problémák kezelését napirenden kívánja tartani, másfelől látni kell, hogy az ambiciózus program teljesítése a jelzett határidőn belül meglehetősen irreális.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)

A NATO a kollektív védelem szervezete, de emellett aktív alakítója korszakunk kooperatív biztonság rendszerének. 1949. április 4-én, 12 állam részvételével alapították Washingtonban. A világ leghatalmasabb katonai-politikai szervezetének alapító szerződése egy mindössze 14 cikkelyből álló dokumentum.

A bevezetőben az aláíró felek leszögezték, hogy egyesítik erőiket "közös védelmük, valamint a béke és biztonság fenntartására", továbbá, hogy az észak-atlanti térségben "előmozdítsák a stabilitást és a jólétet", s hogy megőrizték a "szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein nyugvó közös örökségét". A szerződés szerint a felek kötelezik magukat, hogy minden viszályt, amelybe belekerülnek oly módon rendeznek, hogy a nemzetközi béke és biztonság ne kerüljön veszélybe (1. cikk), s mindannyiszor tanácskozni fognak egymással, valahányszor bármelyikük területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti (4. cikk). A biztonsági garanciaként elhíresült 5. cikk mondja ki: „A felek megegyeznek abban, hogy egyikük, vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az ENSZ Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott felet vagy feleket azzal, hogy egyénileg és a többi féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket - ideértve a fegyveres erő alkalmazását is -, amelyeket a békének és biztonságának az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart." Ami a NATO új tagokkal való bővülését illeti, a 10. cikk úgy rendelkezik, hogy a "felek egyhangú megegyezéssel hívhatnak meg a szerződéshez csatlakozásra olyan európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a szerződés elveinek továbbfejlesztését", s képes hozzájárulni a térség biztonságához. Az alapító 12 állam (Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország, Portugália, USA) mellé a hidegháború évtizedeiben tagként meghívták Törökországot és Görögországot (1952), az NSZK-t (1955) és Spanyolországot (1982). A szerződés időtartamát meghatározó 13. cikkely szerint a washingtoni szerződés hatályba lépését követő 20 év elteltével bármelyik fél kiléphet, ha előtte egy évvel értesíti az Amerikai Egyesült Államok kormányát. Teljes kilépésre egyébként eddig a NATO történetében nem került sor. Több tagállamnak van azonban valamilyen szempontból különleges státusza a Szövetségen belül: Franciaország

1966-tól 2009-ig nem vett részt a NATO katonai szervezetében, Spanyolország eleve csak a politikai szervezetbe lépett be, Norvégia területén a szervezet nem állomásoztathat nukleáris fegyvereket, a hadsereggel nem rendelkező Izland pedig értelemszerűen csak megfigyelőkkel képviselteti magát a szervezet katonai testületeiben.

A Varsói Szerződés felbomlása (1991), illetve a Szovjetunió szétesése (1991) után a rendszerváltó közép-európai államok biztonságuk garanciáját a NATO-hoz való közeledésben látták. A NATO fokozatosan nyitott a hajdani ellenfelek irányába, s első körben három országot (Csehország, Lengyelország, Magyarország) hívott meg tagjai közé 1999-ben. A második bővítési körébe hét ország – Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia – került 2004-ben. Albánia és Horvátország 2009-ben váltak a szervezet tagjaivá, s ezzel a szervezet taglétszáma 28-ra nőtt.

A NATO politikai céljai

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével egy olyan védelmi szövetség alakult meg, amely a résztvevő államok függetlenségén, politikai és katonai együttműködésén alapszik. Létrehozásának nemzetközi jogi alapját az ENSZ Alapokmány 51. cikkelye tette lehetővé. A NATO jellegét tekintve olyan kormányközi szervezet, amelyen belül a döntéseket a tagállamok közötti konzultációk és viták után egyhangúsággal, azaz konszenzussal hozzák. A szervezet tehát nem nemzetek feletti (szupranacionális) testület, döntései csak valamennyi tagállam egyetértése esetén lépnek hatályba.

A NATO egy transzatlanti viszonyt testesít meg a Szövetség európai államai és az USA, valamint Kanada között azzal a céllal, hogy békét és stabilitást biztosítson a kontinens, de tágabb értelemben a világ számára is. E célokat támasztja alá a közös védelem megszervezése és tervezése, a katonai együttműködés a tagállamok között, sőt a gazdaság, a tudomány, a környezetvédelem és más idevágó területeken kialakított együttműködés is.

A Szövetség szervezeti és politikai fejlődése szorosan kapcsolódott a mindenkori nemzetközi helyzet alakulásához.

A hidegháború éveiben értelemszerűen fő célja a Szovjetunió vezette kommunista tábor katonai és politikai féken tartása (containment) volt. Ennek alapján a NATO története két nagy időszakra bontható: 1949 és 1989 között a bipoláris világ legfontosabb nyugati szervezete volt, 1989 után viszont gyors átalakuláson ment át. Ma a világ legerősebb politikai-katonai, a tagállamok számára kollektív védelmet biztosító szervezete. ENSZ mandátum alapján a szervezet aktív részese napjaink válságkezelésének.

A NATO működése

A NATO tagállamok együttműködése két alapelvre épül: a résztvevő államok szuverenitásának kölcsönös elismerésére, valamint a közös politika kialakításának mechanizmusára. A két pillérre épülő biztonság oszthatatlan, s így a tagállamoknak a biztonságukat érintő kihívásokra nem pusztán saját erőforrásaikra támaszkodva kell reagálniuk. Ugyanakkor viszont minden tagállam számára megmarad a nemzeti elkötelezettség felelőssége is. A szövetség arra teszi képessé tagállamait, hogy közös erőfeszítéseiknek köszönhetően megnöveljék képességeiket alapvető nemzeti biztonsági céljaik elérésére.

A közös határozathozatal folyamata a konszenzuson alapul. Természetesen a konszenzus elérése gyors és sokoldalú információt, ezek cseréjét, jól működő konzultációs mechanizmust és a megállapodásra törekvés minimumát feltételezi. Így az elfogadott döntés végrehajtása valamennyi államnak érdeke. Ez a rendszer mindamellett biztosítja az egyes tagállamok külön érdekeinek figyelembevételét is. Legkönnyebben az ügyrendi különbségek hidalhatók át. A már említett Izland például minden fórumon polgári személlyel képviselteti magát. De még a katonai szervezetből évtizedekre (1966-2009) kivált Franciaország esetében is megtalálhatók

az áthidaló megoldások: a franciák a NATO katonai szervezeteivel a Katonai Bizottsághoz delegált Francia Katonai Misszió keresztül tartották a kapcsolatot.

A gyakorlati együttműködés legfontosabb formája a konzultáció. Ez gyakorlatilag mindenféle kérdésre kiterjed, érvényes minden szintre a kormányzati szférától az egyes intézményekig, s magában foglalja az előzetes tájékoztatástól az utólagos értékelésig a teljes folyamatot. A több évtizedes gyakorlat lehetővé teszi sürgős és kényes helyzetek megoldását is.

Az Európai Unió

Bár az európai integráció folyamata indulásakor (1950 - Schuman Nyilatkozat) közvetlen biztonsági és stratégiai megfontolásokat tartalmazott – a MONTANUNIO keretében egy Főhatóság alá vonták a francia és német szén és acéltermelést, megakadályozandó a két ország újbóli fegyveres szembefordulását – az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés (1957) csak gazdasági területre terjedt ki. Az alapító hat ország (Franciaország, NSZK, Olaszország és a Benelux államok) vezetői föderalista meggyőződéssel úgy vélték, hogy idővel az integráció folyamata a gazdaságról megállíthatatlan módon fog áttérni a társadalom és a politika más dimenzióira is. A kül- és biztonságpolitika kimaradását a szerződésekből jórészt az tette lehetővé, hogy az integráció a NATO biztonsági ernyője alatt növekedhetett. Másrészt máig nehezíti a közös biztonság és védelempolitikát az integrációban részes államok eltérő nemzetközi jogi státusza, vagyis, hogy két tagállam (Anglia, Franciaország) nukleáris hatalom és állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának.

Az európai integráció fejlődése folyamán a tagállami hatáskörök jelentős elemeit gyűjtötte össze a közös politikákba (külkereskedelem, vám, agrárpolitika, menekültügy, bevándorlás-politika), s ezeket a hatásköröket az EU megfelelő szervei gyakorolják. Mindmáig eltérő mechanizmussal működik azonban az EU biztonság- és védelempolitikája, mert ezen a területen megmaradt a kormányközi döntési mechanizmus. Ennek értelmében a Közös Biztonság és Védelempolitika valamennyi kérdésében a Tanács egyhangúan hozza döntéseit, amelyeket az EU külügyi és biztonságpolitikai képviselője és a tagállamok hajtják végre. A Közös Biztonság és Védelempolitika végrehajtásának pénzügyi háttérét a tagállamok és az EU költségvetései szolgáltatja.

A kül- és biztonságpolitika először 1992-ben, a Maastrichti Szerződésben került be az integráció keretei közé, s azóta lényeges területeken fejlődött tovább. 1999-ben az állam és kormányfők kölni csúcstalálkozóján (Európai Tanács – ET) elfogadták a szükségesnek ítélt katonai és polgári képességekről szóló döntést, amely az EU-t képessé teszi az úgynevezett petersbergi válságkezelő feladatok végrehatására. Ekkor született meg az Európai Biztonság- és Védelempolitika. Ugyancsak 1999-ben fogadták el a Helsinki Headline Goals csomagot, s ennek összeállása után 2003-ban az EU megkezdte első műveletét Boszniában (ALTHEA). 2003-tól az EU több mint húsz különféle (katonai és polgári) válságkezelő műveletet indított, s ugyancsak 2003-ban közzétette első biztonsági stratégiáját.

Lisszaboni Szerződés

A Lisszaboni szerződés (2007. október 18. hatályba lépés: 2009. december 1.) több változást eredményezett az EU működésében. A szerződés szerint az Európai Biztonság és Védelempolitika elnevezés Közös Biztonság és Védelempolitikára (CSDP) változott. A CSDP intézményi szerkezetében a következő fontos változások történtek:

a.) A szerződés létrehozta az Európai Tanács elnökének állandó tisztségét. A két és fél éves időtartamú, egyszer hosszabbítható tisztségre első alkalommal a tagállamok Herman van Rompuy belga politikust választották (2009. november 19.).

b.) A külügyminisztereket magába foglaló új tanácsi formáció – Külügyi Tanács -az Általános és Külkapcsolatok Tanácsból vált ki, intézményileg is jelezve a külpolitika növekvő fontosságát az EU-ban. A Külügyi Tanács az Európai Tanács stratégiai útmutatása alapján tevékenykedik, s biztosítja, hogy az EU külső akciói konzisztensek legyenek. A Tanácsot a Külügyi és biztonságpolitikai Főképvisező vezeti.

c.) A Lisszaboni Szerződés létrehozta az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképvisezőjének posztját. A főképvisező alelnöki tisztséget tölt be az Európai Bizottságban, és elnököl az Általános Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsának ülésein. Az új tisztségek következetesebb külső fellépést és hangsúlyosabb szerepet biztosítanak az EU számára a világpolitika színpadán, mivel általuk az Unió felismerhető arculatot nyer. A főképvisezői tisztség nem jár új hatáskörökkel, ám hatékonyabbá teszi az EU külső tevékenységét azáltal, hogy megakadályozza a párhuzamos munkavégzést, és átláthatóbb viszonyokat teremt. A főképvisező a 27-tagú Európai Unió által egyhangúlag elfogadott határozatok alapján lép fel külpolitikai kérdésekben. A posztra az Európai Tanács a brit Catherine Ashton-t választotta.

d.) „A közös kül- és biztonságpolitikai főképvisező mandátuma betöltéséhez az európai külügyi szolgálatra támaszkodik” – olvasható a szerződésben. Az új diplomáciai testülettől mindenki a közös kül- és biztonságpolitika szakszerűségének, hatékonyságának növekedését várta. Az EU diplomáciai szolgálatának tagjait a Bizottság, a Tanács Főtitkársága és a tagállamok külügyminisztériumainak munkatársaiból válogatták össze.

e.) Az Európai Közösségeket alkotó három Közösség (az Euratom, az Európai Szén- és Acélközösség és az Európai Gazdasági Közösség) alapítószerződése mind három esetben kimondták az egyes közösségek jogi személyiségét, míg az Unió egészére nézve kifejezetten sem a Maastrichti, sem az Amszterdami, sem pedig a Nizzai Szerződés nem tette ezt meg. Az új szerződéssel most ez megtörtént. Ennek értelmében az EU jogi személyként részt vehet tárgyalásokon, illetve a hatáskörébe tartozó területeken e minőségében jogilag kötelező érvényű megállapodásokat köthet. Az egységes jogi személyiség elsősorban a külvilággal tartott kapcsolatok szempontjából bír gyakorlati jelentőséggel.

f.) A műveleti hatékonyság növelését szolgálja a szerződés által kínált „állandó strukturált együttműködés” is, amelyek katonai kapacitásai „magasabb követelményeknek felelnek meg és komolyabb elkötelezettségeknek is képesek megfelelni összetettebb missziók esetében”. Ez a rendelkezés az EU katonai heterogenitását veszi figyelembe, s a tagállamok között elősegítheti egy olyan keményebb mag kialakulását, amelynek tagjai magasabb pénzügyi és műveleti képességeket tudnak felmutatni.

g.) A szolidaritási klauzula a tagállamok bármelyikét ért terrortámadás esetére ígéri az Unió támogatását, a kölcsönös segítségnyújtás pedig a tagállamok bármelyikét ért fegyveres agresszió esetén helyezi kilátásba a többi tagállam támogatását. „Mindez azonban nem érinti bizonyos tagállamok speciális biztonság- és védelempolitikai karakterét”. Utóbbi mondat azt fejezi ki, hogy nem minden tagállam tekinti az Uniót katonai szövetségnek, illetve ellenzi, hogy az EU azzá váljon.

Az Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete -EBESZ

Az EBESZ előzménye az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, amely 33 európai és két észak-amerikai (USA, Kanada) állam részvételével 1973. július 3-án kezdődött Helsinkiben. A Záróokmány aláírására 1975. augusztus 1-jén ugyanott került sor. A második világháború után ez volt az első alkalom, hogy Európa valamennyi országának kivéve Albániát, amely csak 1991-től csatlakozott - vezetői aláírásukkal láttak el egy okmányt. A dokumentum annak az enyhülési politikának a kifejezője volt, amelyet a bipoláris világban kettészakítva élő, de közös ügyeit rendezni kívánó Európa termelt ki. Ennyiben az EBEE-t a hidegháborús rendszer szülöttének kell tekintenünk.

A Párizsi Charta

A párizsi csúcstalálkozón az állam- és kormányfők 1990. november 21-én írták alá a párizsi Charta az új Európáért című dokumentumot. A Charta legfontosabb fejezete - A demokrácia, a béke és az egység új korszaka címmel - elvi állásfoglalásokat tartalmaz, amelyben az olvasható, hogy a párizsi találkozóra mélyreható történelmi változások időszakában került sor. A legfontosabb új mozzanat, hogy Európában véget ért a megosztottság időszaka, s elérkezett az idő, hogy Európa államai kapcsolataikat a kölcsönös tiszteletre és együttműködésre alapozzák. Ezért az aláírók elkötelezték magukat az emberi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása, a demokrácia, a jogállamiság intézményeinek megerősítése mellett. Megerősítették, hogy a nemzeti kisebbségek identitásvédelme közös feladatuk, s hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van szabadon kifejezni és fejleszteni ezen identitást, mégpedig megkülönböztetéstől mentesen és a törvény előtti egyenlőség alapján. Ugyancsak kinyilvánították a résztvevők elkötelezettségüket a piacgazdaság, a politikai pluralizmus, a társadalmi igazságosság és a környezetért érzett felelősség iránt. Újra megerősítették elkötelezettségüket a Helsink-i Záróokmány tíz elve mellett, megerősítették azok változatlan érvényét és kifejezték eltökéltségüket azok gyakorlati megvalósítása mellett.

Az 1994-es budapesti csúcstalálkozón az EBEE elnevezést Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre változtatták. Két folyamat összehangolása volt napirenden: egyfelől a szervezeti korszerűsítés, másfelől pedig a normatív szabályozás összhangjának megteremtése. A szervezeti átalakulásnak megfelelően változott az intézményi szervek feladata és megnevezése is: létrejött a Miniszteri Tanács, a Vezető Tanács és az Állandó Tanács. Bár 1994 óta az EBESZ szervezetként működik, máig nem jött létre egyetértés egy alapító okirat kidolgozásáról és elfogadásáról.

Az EBESZ szervezetként elfogadott tagja az euro-atlanti biztonsági intézmények családjának, amely fontos szerepet játszik az európai biztonság fenntartásában. Az európai intézmények között kialakult munkamegosztásnak megfelelően az EBESZ az ún. „puha biztonság”, vagyis a nem katonai eszközöket igénylő biztonságpolitikai területeken játszik fontos szerepet. Ilyennek tekinthető például az EBESZ rendszeres jelenléte a demokratikus választási eljárások megfigyelésében. A párizsi találkozó (1990) óta az EBESZ az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés, különösen a bizalom és biztonságépítés letéteményese.

A Független Államok Közössége (FÁK)

A Független Államok Közössége (FÁK) a volt Szovjetunió utódállamait tömörítő szervezet, amely 1991 decemberében, a Szovjetunió megszűnésével egyidejűleg hozták létre. A három balti állam nem csatlakozott, így a FÁK-nak tizenkét tagja van: Azerbajdzsán,

Belarusz, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna, és Üzbegisztán.

A FÁK működését szabályozó legfontosabb dokumentum - az alapokmány - elfogadására több mint egy évvel a szervezet létrehozása után került sor. (1993. január) Az alapokmány megállapítja, hogy a közösség szuverén és egyenlő államok önkéntes társulása, amely maga nem alanya a nemzetközi jognak és nem rendelkezik szupranacionális jogosítványokkal.

A FÁK fő szervei a legfontosabb stratégiai döntéseket hozó Államfők Tanácsa és a Kormányfők Tanácsa, a külügyi kérdésekben illetékes Külügyminiszterek Tanácsa, a Védelmi Miniszterek Tanácsa, valamint a Határőrsapatok Parancsnoki Tanácsa. A FÁK fővárosa Minszk, mivel itt található a közösség szervei többségének székhelye. A szervezet munkanyelve az orosz.

A közös tevékenységi körök közé tartozik a külpolitika koordinálása, az együttműködés a közös gazdasági térség kialakításában és fejlesztésében, a közös vámpolitika, a szállítás és hírközlés területén való együttműködés, az egészség- és környezetvédelem, valamint a szociálpolitika és a migráció. A tagállamok összehangolják védelempolitikájukat, és koordinálják a külső határok védelmét is. Jelenleg a FÁK-on belül a biztonságpolitikai együttműködés a terrorizmus és kábítószer-kereskedelem elleni harcra, valamint az illegális migráció visszaszorítására koncentrál.

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete

1992. májusában Taskentben írta alá a kollektív biztonságról szóló egyezményt hat állam /Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán/ vezetője. Egy évvel később csatlakozott Belarusz, Azerbajdzsán és Grúzia is, ám utóbbi kettő Üzbegisztánnal együtt 1999-ben kilépett a szervezetből. Taskent 2006-ban a visszalépés mellett döntött, így a szervezetnek jelenleg hét tagállama van. A szervezet hivatalos nyelve az orosz, központja Moszkva. Az elnökséget a tagállamok évenkénti rotációban töltik be. A 11 cikkelyből álló alapító szerződés kimondja, hogy a felek tartózkodnak az erő alkalmazásától az államközi kapcsolatokban. A résztvevő államok nem lépnek be olyan katonai csoportosulásokba, amelyek egy másik résztvevő ellen irányulnak. A felek vállalják, hogy konzultálnak egymással az érdekeiket érintő nemzetközi biztonsági kérdésekről. Ha fenyegetés érné a felek egyikének szuverenitását, vagy területi integritását, konzultáció után megteszik a megfelelő lépéseket annak elhárítására. Az egyik felet ért agressziót minden fél saját magát ért agressziónak tekinti, és minden segítséget megad annak visszaverésére. A szerződés végrehajtására a résztvevők létrehozzák a Kollektív Biztonság Tanácsát, valamint az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságát.

A szerződés nyitva áll minden csatlakozni kívánó ország előtt és 5 évre kötötték, meghagyva a hosszabbítás lehetőségét. A 2002-es meghosszabbítás során a szövetséget a Kollektív Biztonság Szerződése Szervezetévé (Collective Security Treaty Organization, CSTO) keresztelték át.

A Sanghaji Együttműködés Szervezete

A Sanghaji Együttműködés Szervezetét (Shanghai Cooperation Organization, SCO) 2001-ben hozta létre Kína, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán. A hat állandó tag mellett megfigyelői státusban vesz részt a szervezet munkájában India, Irán, Mongólia és Pakisztán, és megfigyelői státusért folyamodott Afganisztán és Belarusz is.

A szervezet három fő területen igyekszik elősegíteni a tagok közti együttműködést, mégpedig biztonságpolitikai, gazdasági és kulturális téren. A három közül egyértelműen a

biztonságpolitikai dimenzió a leghangsúlyosabb. Itt a fő cél a tagok által legfontosabbnak tekintett biztonsági kihívások, úgymint a terrorizmus, a szeparatizmus és a vallás szélsőségek elleni együttes fellépés.

A szervezetnek két hivatalos nyelve van, a kínai és az orosz. A legfontosabb döntéshozó szerve az Államfők Tanácsa, amely évente ül össze egy-egy tagállami fővárosban. Létezik emellett a kormányfők és a külügyminiszterek tanácsa is, a napi szintű vezetést pedig a Pekingben működő Titkárság látja el. A biztonsági fenyegetések elleni fellépés koordinációját a taskenti székhelyű, 2004-ben létrehozott Regionális Anti-Terrorista Szervezet látja el. A fentebb felsorolt kihívások mellett prioritásként kezelik a határokon átnyúló drogkereskedelem és a hozzá kapcsolódó szervezett bűnözés elleni küzdelmet is.

4. A biztonságpolitika belső intézményei

Az államok biztonságával foglalkozó intézmények másik kategóriáját a nemzeti intézmények adják. A nemzeti intézmények közvetlenül kapcsolatosak az erőszak monopóliumával, azaz az állam azon képességével, hogy törvényes monopóliummal rendelkezik az erőszakszervezetek felett. Ezen monopólium megtartása és működtetése szignifikáns jellemzője az államhatalomnak. Az olyan államokat, amelyek részben, vagy teljesen elveszítik képességeiket a legitim erőszak monopóliumát biztosító nemzeti biztonsági intézmények fölött gyenge, vagy bukott államnak nevezzük. A biztonságpolitika kialakításában és végrehajtásában a hatalmi ágak mindegyikének szerepe van.

Kormány

A végrehajtó hatalom (kormány) közvetlen felügyeletet gyakorol központi, regionális és helyi szervezetei révén. Meghatározza a biztonsági és védelmi szervezetek feladatait, tevékenységük általános irányait. Kezdeményezi és kidolgozza a nemzeti biztonságpolitikát. A Kormány az ország védelmi rendszerének központi eleme, meghatározza és összehangolja a honvédelemben közreműködő szervek honvédelmi feladatait. Összehangolja a minisztériumok, a központi államigazgatási szervek, valamint a honvédelemben közreműködő egyéb szervek honvédelmi tevékenységét. Meghatározza a nemzetgazdaság felkészítésével kapcsolatos követelményeket, az ország védelmi célú tartalékait, hadiipari kapacitását, valamint az infrastruktúra honvédelmi célú felkészítésének és fejlesztésének állami feladatait.

Törvényhozás

Az országgyűlés irányító és ellenőrző tevékenysége során törvényeket, határozatokat fogad el, amelyek meghatározzák és szabályozzák a biztonsági és védelmi szervezetek működését, méreteit és költségvetését. A parlamenti felügyelet keretében ombudsmani hivatalt, vagy bizottságokat állíthatnak fel.

A magyar országgyűlés feladata az ország biztonság- és védelempolitikai alapelveinek megalkotása, valamint a honvédség létszámának és főbb haditechnikai eszközeinek meghatározása.

Az országgyűlés gyakorolja a kritikus helyzetekre vonatkozó hatásköröket: jogosult dönteni a hadiállapot beállításáról, a békekötésről. Rendkívüli állapotot hirdet ki hadiállapot és háborús veszély esetén, s ezzel egyidejűleg létrehozza a Honvédelmi Tanácsot. Dönt a magyar fegyveres erők külföldi alkalmazásáról, kivéve, ha az EU és a NATO keretében indított műveletről van szó. Ezen esetekben a döntést a kormány hozza meg. Az országgyűlés dönt a honvédség országon belüli alkalmazásáról, külföldi állomásozásáról, az idegen fegyveres erők magyarországi, vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról.

A Honvédelmi Tanács

A Honvédelmi Tanács a hatalmi szerkezetben kivételesnek tekinthető testület. Rendkívüli hatásköre van, amely tartalmazza az országgyűlés, a kormány és a köztársasági elnök jogköreit. A testület elnöke a köztársasági elnök, az országgyűlés elnöke, az országgyűlési képviselőcsoportok vezetői, a miniszterelnök, a miniszterek és tanácskozási joggal a vezérkari főnök.

A Köztársasági elnök

A köztársasági elnök a Honvédség főparancsnoka. Hatásköre jóváhagyni az ország fegyveres védelmének tervét és kinevezni/felmenteni a vezérkar főnökét.

Az Országgyűlés akadályoztatása esetén gyakorolja a hadiállapot kinyilvánításának és a rendkívüli állapot kinyilvánításának jogát. Kezdeményezi a Honvédelmi Tanács létrehozását. Szükségállapot idején rendeletekkel meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezet be. Ezekben egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, illetve egyéb intézkedéseket tehet.

Bírói hatalom

A bírói hatalomnak két fő feladata van: figyelemmel kíséri a biztonsági és védelmi szektor munkáját, és szükség esetén polgári peres vagy bünvádi eljárás keretében vádat emel a jogsértések ügyében.

A Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság

A Bizottság a kormány javaslattevő, véleményező és tanácsadói szerve. Feladata a katasztrófákra való felkészülés ágazati meghatározása és az államigazgatási szervek védekezéssel kapcsolatos tevékenységének összehangolása.

A Bizottság elnöke a belügyminiszter, tagjai a honvédelmi miniszter, a közigazgatási és igazságügy miniszter, a külügyminiszter, a nemzetgazdasági miniszter, az emberi erőforrás miniszter, a nemzeti fejlesztési miniszter és a vidékfejlesztési miniszter. Tanácskozási joggal részvevője a testületnek az Országos Katasztrófavédelmi főigazgató, a Honvéd Vezérkar főnöke és az országos rendőrkapitány, s meghívásra még további testületek vezetői. A Bizottság évi két ülést tart.

A védelmi bizottságok

A fővárosi és megyei védelmi bizottságok a kormány irányítása alatt működő közigazgatási szervek, amelyek területükön az országvédelemmel, illetve az arra irányuló felkészüléssel kapcsolatos feladataikat látják el.

A védelmi bizottság elnöke a kormány megbízott, tagjai a megyei közgyűlések elnökei (Budapesten a főpolgármester), a kormányhivatal főigazgatója, a katonai igazgatás területi

vezetője, az illetékes rendőrfőkapitány, valamint az illetékes egészségügyi és vízügyi igazgatási szerv vezetője.

Magyar Honvédség

Magyarország egyedüli fegyveres ereje a Magyar Honvédség, amely az országvédelem katonai feladatainak végrehajtója. Feladata az ország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak minden külső támadással szembeni védelme, valamint a szövetségi és nemzetközi szerződésekből fakadó egyéb katonai kötelezettségek teljesítése. Az utóbbihoz a békefenntartó és humanitárius, valamint kollektív védelmi feladatok tartoznak. Az MH továbbá közreműködik a nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatainak ellátásában. Ellátja a honvédelem szempontjából fokozott védelmet igénylő létesítmények őrzését. Szükségállapot idején részt vesz az erőszakos cselekmények elhárításában, közreműködik a katasztrófavédelmi feladatok megoldásában.

5. Fegyverzetkorlátozás és leszerelés

A fegyverzetkorlátozás célja:

- a) csökkentse a háború kitörésének veszélyét,
- b) lelassítsa, és ha lehet, megállítsa a globális és regionális fegyverkezési versenyt,
- c) növelje az ellenséges államok viszonyában a kiszámíthatóságot,
- d) megelőzze új fegyverfajták és harci módszerek kifejlesztését,
- e) a minimálisra csökkentse az erősen és gyengén felfegyverzett államok közötti különbségeket, ezáltal kiküszöbölve egy fontos instabilitási tényezőt,
- f) bátorítsa az államokat arra, hogy békés úton oldják meg konfliktusaikat,
- g) pénzügyi eszközöket szabadítson fel más fejlesztések számára,
- h) csökkentse az esetleg mégis kitörő fegyveres konfliktusokban az emberi és anyagi veszteségeket,
- i) csökkentse a környezet fenyegetettségét
- j) elősegítse az államok közötti jobb megértést.

A fegyverzetkorlátozási megállapodások a tárgyaló felek, illetve a területi hatály tekintetében lehetnek bilaterálisak, regionálisak vagy multilaterálisak. Egyes megállapodások az univerzalitás igényével lépnek fel, azaz az egész világra, minden államra kívánják a szerződést kiterjeszteni. Ilyen pl. az Atomsorompó szerződés (1968), mely mára gyakorlatilag univerzálissá vált. A fegyverzetkorlátozás két alapvető kategóriáját a tömegpusztító és a hagyományos fegyverekre vonatkozó megállapodások jelentik.

A.) Tömegpusztító fegyverek

A tömegpusztító fegyverekhez, helyesebben fegyverrendszerekhez a vegyi, biológiai és nukleáris fegyvereket, illetve célbajuttató eszközeiket, (ma egyre inkább) a rakétákat, rakétarendszereket soroljuk. Miközben a biológiai fegyverek az emberiség legrégebb óta használt tömegpusztító fegyverei, a vegyifegyverek pedig az 1. világháború alatt váltak a tömeges pusztítás elérhető eszközeivé, a nukleáris fegyverek az emberiség által a legkésőbb elsajátított tömegpusztító technológián alapuló fegyverek. Mégis – nagyon korlátozott használatuk ellenére is – a legismertebb, legfélelmetesebb, leglátványosabb tömegpusztító fegyverek.

A/1. A biológiai fegyverzetkorlátozás első nemzetközi jogi dokumentuma az 1925. június 17-én aláírt genfi jegyzőkönyv, mely a biológiai fegyverek háborúban történő alkalmazását tiltotta meg. Jóllehet ezt követően is folytak tárgyalások a biológiai fegyverek

gyártásának és tárolásának, felhalmozásának tilalmáról, de csak 1972-ben nyitották meg aláírásra a Biológiai és Toxinfegyver-tilalmi Megállapodást. A szerződés a biológiai harci anyagok és toxinok katonai célú kifejlesztésének, felhalmozásának és beszerzésének tilalmát és megsemmisítését tartalmazza. Hiányossága, hogy nem rendelkezik verifikációs mechanizmussal, a teljesítés ellenőrzése nemzeti hatáskör. A szerződés ugyanakkor rendelkezik az öt évente rendezendő felülvizsgálati konferenciákról. A biológiai fegyverek előállítására alkalmas anyagok, brendezések, technológiák exportját is az Ausztrália Csoport.

A/2. A vegyifegyver-tilalmi egyezmény

A vegyifegyverek tilalmát először az 1925-ös genfi jegyzőkönyv fogalmazta meg. A jelenleg hatályban lévő szerződés 1997-ben lépett életbe. Ez megtiltja ilyen fegyverek kifejlesztését, gyártását, beszerzését, felhalmozását és átadását más államoknak, tiltja továbbá a vegyifegyverek használatát is, sőt előírja azok megsemmisítését. Ily módon egy teljes tömegpusztító fegyver-fajtát számol fel. Mindezt a szerződés hatályba lépésétől számított 10 éven belül kell megtenniük, kutatási célokra azonban megtarthatnak csekély mennyiségű harci vegyületet és továbbra is folytathatnak vegyifegyver-védelmi programokat. A vegyifegyver-tilalmi egyezmény egy átfogó verifikációs mechanizmust is felállít, melynek keretében kezdeti, rutin, illetve váratlan ellenőrzések során ellenőrzik a szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését. Az ellenőrzési rendszert a szerződéssel létrehozott Vegyifegyver-tilalmi Szervezet (OPCW – Organization for the Prohibition of Chemical Weapons), melynek székhelye Hága, ellenőrzi.

A/3. Nukleáris fegyverzetkorlátozás

Az első lépés az Atomsorompó Szerződés volt, amelyet 1968. július 1-jén Moszkvában, Washingtonban és Londonban, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és 59 atomfegyverrel nem rendelkező állam írt alá. A szerződéshez csatlakozott államok sorából az akkori két másik nukleáris hatalom, Kína és Franciaország hosszú ideig hiányzott. Majd Kína 1992. március 9-én, Franciaország pedig 1992. augusztus 2-án csatlakozott a szerződéshez.

Az atomsorompó-szerződést aláíró felek a szerződés rendelkezései megtartásának ellenőrzésével a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget (NAÜ) bízták meg. Ennek értelmében az atomsorompó-szerződést aláíró államok kétoldalú, ún. biztosítéki egyezményt kötöttek a NAÜ-vel a nukleáris tevékenység ellenőrzéséről. A tagállamoknak joga van az atomenergia békés célú felhasználására, kutatására, a technológia beszerzésére.

Az atomsorompó szerződésbe a nukleáris kísérleti robbantások általános tilalma a kérdés bonyolultsága miatt nem került be, de minden felülvizsgálati konferencia napirendjén szerepelt. Bár a hidegháború alatt a két szuperhatalom igyekeztek nukleáris kísérleti robbantásaikat bilaterális keretben korlátozni, a nukleáris kísérleti robbantása átfogó tilalma, az Átfogó Atomcsend Egyezmény csak 1996-ban született meg. Az Átfogó Atomcsend Egyezmény minden nukleáris robbantást megtilt a Földön, tekintet nélkül a közegre, helyszínre vagy a robbanóerő nagyságára. Ennek ellenőrzését az erre a célra létrehozott szervezetre (CTBTO) bízza, mely egyrészt helyszíni ellenőrzésekkel, másrészt egy külön erre a célra kiépített, szeizmikus, atmoszferikus és hidroakusztikus megfigyelő rendszer működtetésével végzi feladatát.

A nukleáris fegyverkezés terén küszöbországoknak nevezzük azon államokat, amelyek vagy az atomsorompó szerződés után tettek szert ilyen képességekre (India, Pakisztán, Izrael, Észak-Korea), vagy felhagytak a nukleáris fegyverzetekre irányuló tevékenységgel és csatlakoztak az atomsorompó szerződéshez (Argentína, Brazília, Dél-Afrika, Irak, a Szovjetunió felbomlása után Belorusszia, Kazahsztán és Ukrajna), vagy jelenleg is nukleáris fegyverek előállításán dolgoznak (Irán).

B. A hagyományos fegyverek korlátozását az 1990 november 21-én aláírt CFE (Hagyományos Erők Európában) szerződés tartalmazza. A szerződés az Uráltól az Atlanti-óceánig terjedő területen fogalmazta meg 5 fegyverfajtában a két katonai tömb, a NATO és a VSZ vonatkozásában a megengedett mennyiségeket. (Harckocsi 20-20000, páncélozott harci jármű 30-30000, tüzérségi eszköz 20-20000, harci repülőgép 6800-6800, támadó helikopter 2-2000) A fegyverek számának csökkentése mellett a fő cél a meglepetésszerű támadások kiküszöbölése volt, s a csökkentéseket 1994-ig kellett végrehajtani.

A közép-európai rendszerváltások és a hidegháború vége után azonban a szerződés többszörös felülvizsgálata és módosítása vált szükségessé, hiszen felbomlott a Varsói Szerződés és a Szovjetunió, illetve megkezdődött a közép-európai államok NATO-csatlakozásának tárgyalása. A módosítások -Taskenti Megállapodás, CFE-1/A szerződés, Adaptált CFE szerződés – immár az egyes államok szintjére határozták meg a korlátozásokat.

6. Korszakunk kihívásai

A biztonságot veszélyeztető tényezőket összegzően kihívásoknak nevezzük. A klasszifikációs áttekintésen túl további lehetséges vizsgálati irány a kihívások tartalmi áttekintése, amely a katonai jellegű kihívások dominanciájától folyamatosan szélesedő mozgást mutat további területek felé. A folyamat a bipolaritás évtizedei után felgyorsulni látszik, s több szakértő már-már a biztonságpolitikai elemzések logikai koherenciáját félti.

Gazdasági kihívások

A posztbipoláris korszak kihívásai között növekvő szerepet játszanak a gazdasági és a globális kihívások. A globalizáció folyamata az egyes államok szintjén megoldhatatlan problémák sorát termelte ki a 20. század utolsó évtizedeiben, amelyek a biztonságpolitika, s a nemzeti biztonsági stratégiák prioritás-rendjében is mind előkelőbb helyekre kerülnek. A biztonságról való gondolkodásban hosszú századokon át a geopolitikai szempontok álltak az első helyen: az ország mérete, a lakosság száma, a rendelkezésre álló természeti erőforrások, a hadsereg méretei, a hadiipari képességek, stb. Napjainkra a helyzet megváltozott. A fenti tényezők jelentősége megmaradt ugyan, ámde fokozatosan fölérjük nőttek a gazdasági és pénzügyi dimenziók, valamint a helyi, regionális szinten kezelhetetlen jelenségek.

A nemzetközi szervezetek a 80-as évektől kezdtek nagyobb figyelmet fordítani a gazdasági növekedéssel kapcsolatos olyan összefüggésekre, mint a gazdaság és a környezet, illetve a gazdaság és a szociális rendszerek viszonya. Az ENSZ 1987-es „Közös jövőnk” című jelentése fenntartható fejlődés fogalmát így definiálta: "a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket". A fenntartható fejlődés kulcseleme a fenntartható gazdasági növekedés, amely a 21. század elején világszerte kiegyensúlyozatlan képet mutat. Különösen nagy ingadozások láthatók a rendszerváltó európai országok esetében, ahol közvetlenül mutatkoztak meg a gazdaság biztonsági dimenziói. A gazdasági növekedés és stabilitás egymást feltételezi: nincs fenntartható növekedés stabil környezet nélkül, s nem létezik stabilitás gazdasági növekedés nélkül. A gazdasági biztonság fő területei az értékesítés, az ellátás, az energia, különös tekintettel az olajra és a földgázra, továbbá a technológia, s végül, de egyáltalán nem utolsónak a pénzügyi biztonság. A 21. század első évtizedeinek nemzetközi biztonsági klímáját meghatározó módon érintette a 2007-től kibontakozott nemzetközi pénzügyi, majd a nyomában járó általános gazdasági válság. A szektor szabályozatlansága ismételen felszínre vetette az állam szerepét a gazdasági

biztonságban. A tapasztalatok az állam szerepének erősödését vetítik előre, különösen a kisebb méretű és nyitott gazdaságokban.

Globális kihívások

A globalizáció szélesedő folyamata olyan típusú kihívásokat termelt ki, amelyek kezelése nemzetállami keretek között megoldhatatlan, s széleskörű nemzetközi együttműködést igényel. Ilyen kihívásnak tekintjük a világ demográfiai helyzetének mozgását: a fejlődő világban a népességgrobbanást, míg a centrum országaiban a populáció előregedését és fogyatkozását. A következmények ugyan ellenkező előjelűek, azonban minden jel szerint csak együttesen kezelhetők. Az úgynevezett jóléti államok működése ma már lényegében elképzelhetetlen munkaerő import – azaz bevándorlás – nélkül, míg a fejlődő államok túlnépesedése nemcsak szélsőséges munkanélküliséggel jár együtt, hanem etnikai-vallási konfliktusokkal és radikalizálódó társadalmi jelenségeket termel ki. A szaporodó konfliktusok a fejlett, befogadó államokban azt mutatják, hogy a migráció kezelése messze túlmutat az egyes államok bevándorlási szabályozásán.

A népességi viszonyok átalakulása befolyásolhatja egyes országok világpolitikai súlyát. A demográfiai lejtmenetben lévő európai államok (Franciaország, Nagy-Britannia) demográfiai súlya egyre csökken, és ugyanúgy csökken az egykor világhatalom Szovjetunió jogutóda Oroszországé is. A népességgrobbanás által érintett harmadik világbeli országok (Kína, India, Nigéria, Brazília, Indonézia, Nigéria, Mexikó, stb.) viszont növekvő szerepet játszanak a világ geopolitikai mozgásában.

A világ-népesség növekedésének másik aspektusát az élelmiszerellátás kihívásai adják.

A fejlődő országok esetében a népességgrobbanás számtalan kihívás, kockázat és fenyegetés forrása, amelyek az esetek többségében nagy biztonsággal konfliktusba torkolnak. Az emberi faj mértéktelen túlszaporodásának rengeteg káros következménye van. A legnyilvánvalóbb a természetes erőforrások (víz, termőföld, élővilág) pusztulása. A harmadik világ országainak azonban egyre nagyobb népességet kell eltartaniuk. Az édesvíz készletek és a termőterületek túlzott igénybevétele viszont együtt jár a természetes környezet egyre fokozottabb pusztulásával. A növekvő élelmiszerigény újabb és újabb területek mezőgazdasági termelésre fogását követeli meg. A mezőgazdasági termelés viszont egyben azt is jelenti, hogy ezek a területek elvesznek az őslakos növény és állatvilág számára. Az emberi tevékenység ezrével pusztítja el, söpri el a föld színéről bolygónk egyedülálló ökoszisztémájának különféle fajait és természeti kincseit.

Az ökológiai lábnyom fogalmát William Rees és Matthis Wackernagel kanadai ökológusok dolgozták ki a '90-es évek második felében. Rees definíciója szerint az ökológiai lábnyom az az érték, ami kifejezi, hogy adott technológiai fejlettség mellett egy emberi társadalomnak milyen mennyiségű földre és vízre van szüksége önmaga fenntartásához és a megtermelt hulladék elnyeléséhez. Ha a világ ökológiailag termelékenynek tekinthető területét elosztjuk az emberi népességgel, megkapjuk azt az értéket, amely a Föld átlagos lakójának átlagos ökológiai lábnyoma (a teória születésekor 1,89 ha/fő). Ha azonban figyelembe vesszük a fejlettségbeli különbségeket, akkor láthatjuk, hogy ha a világ minden lakója az Egyesült Államok átlagos életszínvonalán élne, akkor összesen 4,5 Földre lenne szükség a populáció fenntartásához. A világ ökológiai leginkább pazarló országai közé tartozik még az Egyesült Arab Emírátsok, Kanada, Norvégia, Ausztrália és Franciaország.

Az élelmiszerkészletek szűkössége mellett a globális túlnépesedés által generált másik égető probléma az édesvíz készletek elégtelensége. Jelenleg mintegy 1.7 milliárd ember él olyan területen, ahol a rendelkezésre álló vízmennyiség elégtelen (azaz kevesebb, mint 1000 m³

személyeként és évenként). Ez a szám 2025-re 2.4 milliárdra nő. Elsősorban az édesvíz hiány miatt 2.5 milliárd ember él nem megfelelő higiénés körülmények miatt. Ennek következtében évente legkevesebb 4 millió ember hal meg olyan betegségekben, amelyeket a fertőzött víz elfogyasztásával, vagy azzal való tisztálkodás közben kapott. 99% az ilyen okból bekövetkezett halálozások közül a fejlődő, vagy harmadik világ országaiban következik be. Az áldozatok többsége 5 éven aluli gyermek. Talán azt is érdemes itt leszögezni, hogy a tiszta vízhez semmilyen hozzáféréssel nem rendelkező emberek szinte teljes egésze napi két dollárnál kevesebb jövedelemből él. A fejlődő országokban a szennyvizek 90%-a kezeletlenül kerül vissza a természetbe, tovább szennyezve azokat a vízforrásokat, amelyekből az emberek igényeiket fedezik.

Urbanizáció

1800-ban a Föld teljes népességének csak 3-5%-a volt város lakó. Napjainkban jutottunk el oda, hogy bolygónk lakosságának többsége város lakóvá válik. 2000-re már 47%-ra nőtt ez az arány. 2030-ra – egy ENSZ előrejelzés szerint – közel 5 milliárd fő lesz város lakó, azaz az akkori teljes népesség legalább 60%-a. Az úgynevezett megavárosok legalább tíz millió lakossal rendelkeznek. Több mint egymilliárd ember, azaz Földünk minden hatodik lakosa bódévárosokban – amelyek szinte semmilyen az európai ember számára városnak számító jellemzővel nem bírnak – él, számuk 2030-ra minimum meg fog duplázódni. Kínának 79, Indiának 55, az Amerikai Egyesült Államoknak 52, az Európai Uniónak, Brazíliának 21, Oroszországnak 15, Japánnak 13, Mexikónak pedig 11 egymillió főnél népesebb városi agglomerációja van. A több milliós városok még a fejlett országokban is komoly ellátási (víz, élelmiszer, elektromos energia stb.), közigazgatási, környezetvédelmi és bűnügyi és problémákkal küszködnek, a harmadik világban ezek hatványozottan jelennek meg. Természeti katasztrófák (földrengések, árvizek, földcsuszamlások stb. esetén a harmadik világ városaiban megoldhatatlan feladatot jelent a bajbajutottak mentése. Akkora néptömeg él kisterületre összezsúfolva, statikailag nem éppen sziklaszilárd épületekben, hogy beláthatatlan méretűek lehetnek egy terrortámadás, vagy ipari baleset következményei is. Az indiai Bombay, vagy Surat néhány negyedének népsűrűsége jócskán meghaladja a 100000 fő per négyzetkilométert. A 2010. január 12-i földrengés Haitin különösen jól szemléltette a harmadik világ nagyvárosainak sebezhetőségét. A földrengésben az 1.1 milliós lakosú Port-au-Prince szinte teljesen megsemmisült.

A terrorizmus

A terrorizmus a szervezett politikai erőszak egyik formája. A politikai erőszak egyidős az állam történetével. Politikai erőszakról akkor beszélünk, amikor az erőszakos cselekmény célja valamilyen politikai eredmény elérése. Az állampolgárok közül például nagyon sokan úgy gondolják, hogy – mivel az állam ritkán képviseli közvetlen politikai érdekeiket – a politikai erőszak nem csupán indokolt, de egyenesen szükséges politikai céljaik érvényesítéséhez. Hasonlóképpen a világ számos kormánya véli úgy, hogy politikai erőszak alkalmazására és az állampolgárok megfélemlítésére van szükség annak érdekében, hogy a közösség életkereteit biztosító államot stabilan képes legyen fenntartani. Emellett közismert, hogy az állam egyik alapfeladata más állam politikai erőszak-alkalmazásával szemben megvédeni állampolgárait.

A terrorizmus modern korszakának az 1968 és 2001. szeptember 11-e közötti időszakot tekintik. E bő három évtized során több mint 71000 terrorcselekményt regisztráltak. 1968 fordulópontot jelentett a terrorizmus történetben: egyrészt a latin-amerikai lázadók ekkor tér-

tek át a városi gerillaharcra, másrészt a palesztinok ekkor alkalmazták először a terrorizmust a palesztin-kérdés közvélemény előtti megjelenítése eszközeként. A megváltozott célok megváltoztatták a terrorszervezetek jellegét és média szerepét a terrorizmusban. Míg korábban a terrorista csoportok kis létszámúak voltak és az illegális szigorú körülményei között működtek, a terrorizmus modern korszakában megjelentek a nagy taglétszámú, jelentős társadalmi támogatással és komoly forrásokkal rendelkező szervezetek is, amelyek nem csupán fegyveres, de (olykor legális) politikai csoportok is. Míg korábban a média szerepe a merényletek eredményéről való beszámolóokra és a félelemkeltésre korlátozódott, a modern korban a terroristák politikai marketingjének, illetve a terroristákkal való politikai tárgyalások „nyilvánosságának” az eszköze lett.

A posztmodern terrorizmus a 2001. szeptember 11-ei merénylettekkel vette kezdetét. A világ közvéleménye ekkor szembesült először a terrorizmus globális jellegével. Azonban hangsúlyozni kell, hogy a terrorfenyegetés globális jellege nem jelenti azt, hogy az egyes országok azonos mértékben lennének fenyegetettek, miként azt sem, hogy a terrorfenyegetésben ne lenne továbbra is döntő szerepe a viszonylag pontosan körülhatárolható nemzeti és szubregionális terrorizmusnak. A globálissá válás csupán annyit jelent, hogy vannak olyan terrorcsoportok, amelyek központjuktól nagy távolságban is képesek terrortámadást szervezni és végrehajtani.

A posztmodern terrorizmus négy sajátossága: a.) a terrortámadások fő célpontja a civil lakosság lett. b.) a terroristák céljai között kulcsfontosságúvá vált a valódi és virtuális félelemkeltés. c.) a terroristák céljai között ismét megjelent a politikai rendszer egészének megváltoztatása. d.) a terrorizmus minden korábbi időszaknál erősebben mediatizált lett.

Információs biztonság

A 20. század utolsó harmadára fejlődött ki az információs társadalom. Az információs társadalmak fő jellemzője, hogy komplex elektronikus információhálózatoktól függenek és erőforrásaik nagy részét információs és kommunikációs tevékenységre fordítják. A függés mértékének növekedésével nő az információs társadalmak kitettsége is. A kiberbiztonság kérdései a 21. században eddig a nemzetközi terrorizmus mellett leggyorsabban és legjelentősebb mértékben előtérbe kerülő fenyegetésként jelentek meg mind a nemzetállamok, mind a nemzetközi szervezetek – egyúttal pedig a gazdasági szereplők és a társadalmak napirendjén is. Ez abból a komplexitásból és sokszínűségből ered, amely a digitális kor infokommunikációs társadalmának mindennapjait, az alapvető társadalmi alrendszerek adat- és információ alapú működését jellemzik. A modern társadalmak olyan mértékben váltak függővé a digitális technológiáktól, hogy ma már az egyik legkiemelkedőbb fenyegetésként jelenik meg e rendszerek működésének megzavarása, az adatokkal és információval való visszaélések.

A kiberbiztonság fogalmából levezethető a kibertámadás és a kibervédelem fogalma is. Eszerint a kibertámadás olyan tevékenység, amely meg kívánja zavarni az infokommunikációs eszközök, rendszerek és technológiák biztonságos működését, ezáltal veszélyeztetve az adatok és információk bizalmosságát, sérthetlenségét, megbízhatóságát és rendelkezésre állását, valamint maguknak a rendszereknek a működőképességét. A kibervédelem pedig mindazoknak az eszközöknek és tevékenységeknek az összessége, amelyek célja, hogy a fenti rendszereket megvédjék a támadásoktól. Ebbe a védelembe beletartozik a támadások korai érzékelése, elhárítása, a rendszerek zavartalan működésének helyreállítása, a hibák elhárítása is.

Magyarország elköteleződése a kiberbiztonság kérdései mellett nem új keletű: az első nemzetközi, a kiberbűnözés elleni összehangolt fellépést elősegítő egyezményt, a Kiberbűnözésről szóló Konvenciót (Convention on Cybercrime) Budapesten fogadták el

2001-ben, és Magyarország napjainkig fontos szerepet szán a nemzetközi kiberbiztonsággal foglalkozó kezdeményezések támogatásának. Az Európai Tanács által előkészített Budapesti Konvenció célja az volt, hogy a számítógépes és internetes bűnözés elleni nemzeti jogi szabályozás nemzetközi szintű egységesítésével hatékonyabbá tegye a fellépés lehetőségét. Közelebbről annak a szándéknak a formalizálásáról volt szó, hogy a nemzeti jogszabályokba bekerüljenek a kiberbűnözés különböző formái (szerzői jogi jogsértések, számítógépes csalások, gyermekpornográfia, gyűlöletkeltő internetes tartalmak megjelentetése, stb.); kialakítsák a szükséges nyomozó hatóságokat és büntetőjogi fórumokat, eljárásokat; megteremtsék az eljárások átlátható rendszerét és a határokon átnyúló kiberbűnözés elleni fellépéshez szükséges nemzetközi együttműködést. 2013 márciusában tették közzé a magyar kiberbiztonsági stratégiát.